

УДК 342.95:351

В. В. Сазонов, здобувач
при кафедрі адміністративного права
Національний університет «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого», м. Харків

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ – СПЕЦІАЛЬНО УПОВНОВАЖЕНИЙ ОРГАН ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ З ПИТАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

Україна продовжує крокувати шляхом розбудови демократичної правової держави з необхідним рівнем безпеки відповідно до міжнародних норм і стандартів. Це вимагає реформування законодавства про державну безпеку організаційно-службової структури і функціонального призначення суб'єктів її забезпечення. Останнім часом спостерігається підвищена актуалізація досліджень проблем державної безпеки та її забезпечення. Серед науковців, які займаються ними, можна виділити роботи В.В.Бєлевцевої, С.Г. Гордієнка, В.В.Ласточкина, В.О.Ліпкана, І.Ф.Коржа, В.Я.Настюка, О.В. Опальова, В.Г.Пилпчука та ін.

Важливе значення у з'ясуванні місця й ролі Служби безпеки в системі забезпечення державної безпеки має в першу чергу Основний закон України – Конституція. Згідно зі ст. 17 цього правового акта забезпечення державної безпеки й за-

хист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація й порядок діяльності яких визначаються законом. Справу забезпечення державної безпеки Закон «Про Службу безпеки України» покладає на Службу безпеки (СБ) України [3, с. 47-65].

З огляду на це вважаємо за доцільне розглянути особливості законодавчого регулювання завдань, повноважень та організації оперативно-розшукової діяльності органів СБ України як головного суб'єкта забезпечення державної безпеки та інших суб'єктів.

Стосовно СБ України ці питання в основному були врегульовані законами України «Про Службу безпеки України» та «Про оперативно-розшукову діяльність», прийнятими в 1992 р. [3, с. 65-83]. Тому звернімо увагу саме на них як на первинну правову основу забезпечення державної безпеки цими органами.

Аналіз новітньої історії органів державної безпеки України свідчить, що створена у вересні 1991 р. Служба національної безпеки України не мала спеціального правового акта щодо організації її діяльності. Як показують результати дослідження, вона мусила керуватися законодавством у сфері національної безпеки, рішеннями колегії СНБ України та відповідними наказами Голови Служби, а також (у частині, що не суперечила Конституції й законам України) правовими актами СРСР у сфері забезпечення державної безпеки.

Спеціальний Закон «Про Службу безпеки України» був ухвалений Верховною Радою 25 березня 1992 р. одним із перших серед країн – учасниць СНД і залишається чинним з незначними змінами й доповненнями.

За цим Законом Службі безпеки України було надано правовий статус державного правоохоронного органу спеціального призначення, що забезпечує державну безпеку України.

До основних завдань Служби названим Законом віднесено: захист (у межах компетенції) державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної

діяльності іноземних спецслужб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб;

попередження, виявлення, припинення й розкриття злочинів проти миру й безпеки людства, проти тероризму, корупції й організованої злочинної діяльності у сфері управління й економіки та проти інших протиправних дій, що безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Як засвідчили результати вивчення практики, незважаючи на лаконічне, всебічне й досить чітко окреслене завдання органів СБ України, формулювання щодо боротьби з організованою злочинністю у сфері управління й економіки залишило можливість його розширеного тлумачення, що призводило до певного дублювання функцій інших правоохоронних органів.

На Службу безпеки України чинним законодавством покладено завдання, аналогічні тим, що покладаються на відповідні служби у країнах – членах ЄС і НАТО [1, с. 25]:

1) збирання й аналіз інформації з метою запобігання й розкриття таємно організованої діяльності в таких сферах, як шпигунство (у тому числі у галузі економіки, в царині наукових і науково-технічних здобутків), тероризм, політичний, етнічний і расовий екстремізм, організова-

на злочинність, наркобізнес, виготовлення фальшивих грошей і відмивання коштів, розповсюдження зброї масового знищення, незаконна торгівля зброєю, нелегальна міграція, всі види контрабанди, активне створення радіоелектронних перешкод, хакерство, розповсюдження дитячої порнографії тощо;

2) перевірка й вивчення біографічних відомостей кандидатів на високі державні посади та їх оточення;

Іншим ключовим чинником правового регулювання діяльності будь-якої спецслужби і правоохоронного органу є визначення їх повноважень, зокрема, прав та обов'язків. На СБ України законодавцем були покладені такі обов'язки:

1) виконувати інформаційно-аналітичну роботу в інтересах ефективного проведення органами державної влади й управління України внутрішньої й зовнішньої діяльності, вирішення проблем оборони, соціально-економічного будівництва, науково-технічного прогресу, екології та інших, пов'язаних з національною безпекою країни;

2) здійснювати заходи контррозвідального забезпечення дипломатичних представництв, консульських та інших державних установ, а також заходи, пов'язані з охороною державних інтересів у сфері зовнішньополі-

тичної й зовнішньоекономічної діяльності, з безпекою громадян України за кордоном;

3) виявляти, припиняти й розкривати злочини, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції Служби безпеки України, провадити дізнання і слідство у цих справах; розшукувати осіб, які перебувають у зв'язку з учиненням зазначених злочинів;

4) вживати контррозвідувальних заходів з метою попередження, виявлення, припинення й розкриття будь-яких форм розвідувально-підривної діяльності проти України;

5) забезпечувати захист державного суверенітету, конституційного ладу й територіальної цілісності України від протиправних посягань з боку окремих осіб та їх об'єднань;

6) здійснювати контррозвідувальне забезпечення оборонного комплексу, Збройних Сил України, інших військових формувань, дислокованих на території України, енергетики, транспорту, зв'язку, а також важливих об'єктів інших галузей господарства;

7) брати участь у розробці та вжитті заходів щодо захисту державних таємниць України, в порядку, передбаченому законодавством, сприяти підприємствам, установам, організаціям і підприємцям у збереженні ко-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

мерційної таємниці, розголошення якої може завдати шкоди життєво важливим інтересам країни;

8) провадити відповідно до законодавства профілактику правопорушень у сфері державної безпеки;

9) забезпечувати в межах визначеної законодавством компетенції захист особистої безпеки громадян та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в разі надходження від них, членів їх сімей чи близьких родичів заяви, а також захист керівника відповідного державного органу у випадку його звернення чи отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну; брати участь у реабілітації й поновленні прав незаконно репресованих осіб;

10) сприяти Державній прикордонній службі України в охороні державного кордону України;

11) сприяти забезпеченню режиму воєнного й надзвичайного стану в разі їх оголошення, а також ліквідації наслідків стихійного лиха, значних аварій, катастроф, епідемій, епізоотій та інших надзвичайних ситуацій;

12) подавати наявними силами й засобами, в тому числі й технічними, допомогу органам внутрішніх справ, іншим правоохоронним органам у боротьбі зі злочинністю;

13) брати участь у розробці заходів і вирішенні питань стосовно в'їзду в Україну й виїзду за її межі, перебування на її території іноземців та осіб без громадянства, а також щодо прикордонного режиму й митних правил;

14) забезпечувати засекреченим і шифрованим зв'язком державні органи України й посадових осіб відповідно до переліку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

15) провадити наукові дослідження й дослідно-конструкторські роботи, впроваджувати їх результати в практику діяльності Служби безпеки України;

16) виконувати за дорученням Верховної Ради або Президента України інші завдання, безпосередньо спрямовані на забезпечення внутрішньої й зовнішньої безпеки держави.

Наведені обов'язки СБ України дещо уточнені Законами України «Про контррозвідальну діяльність» [3, с. 85-93], «Про боротьбу з тероризмом» [3, с. 10-31] та «Про державну таємницю» [2, с. 187-211]. Зокрема, Службі безпеки надано правовий статус спеціально уповноваженого органу державної влади у сфері контррозвідальної діяльності й забезпечення охорони державної таємниці, а також головного державного органу в боротьбі з тероризмом. Для

реалізації цих обов'язків органам Служби безпеки України були надані й відповідні права:

1) вимагати від громадян і посадових осіб припинення правопорушень і дій, що перешкоджають виконанню повноважень Служби безпеки України, перевіряти у зв'язку із цим документи, які посвідчують їх особу, а також проводити обстеження осіб, огляд їх речей і транспортних засобів, якщо є загроза втечі підозрюваного або знищення чи приховування ним речових доказів злочинної діяльності;

2) подавати органам державного управління обов'язкові для розгляду пропозиції з питань національної безпеки України, зокрема, про припинення діяльності, пов'язаної з державними таємницями, яка виконується з порушенням установлених правил;

3) одержувати на письмовий запит керівника відповідного органу Служби безпеки України від міністерств, державних комітетів, інших відомств, підприємств, установ, організацій, військових частин, громадян та їх об'єднань дані й відомості, необхідні для забезпечення державної безпеки країни, а також користуватись із цією метою службовою документацією і звітністю. Отримання від банків інформації, що містить банківську таємницю, здійснюється в

порядку та в обсязі, що встановлені Законом України «Про банки й банківську діяльність»;

4) у порядку, погодженому з адміністрацією підприємств, установ та організацій, а також командуванням військових частин, входити на їх територію й у службові приміщення;

5) використовувати з наступним відшкодуванням витрат і збитків транспортні засоби, що належать підприємствам, установам та організаціям, військовим частинам і громадянам (крім транспортних засобів дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав та організацій, транспортних засобів спеціального призначення), для проїзду до місця події, з метою припинення злочинів, переслідування й затримання осіб, які підозрюються в їх учиненні, доставки до лікувальних установ осіб, які потребують термінової медичної допомоги;

6) виключно при безпосередньому припиненні злочинів, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції Служби безпеки України, переслідувати осіб, які підозрюються у їх вчиненні, заходити в житлові, службові, виробничі та інші приміщення, на території й земельні ділянки з метою їх огляду з наступним повідомленням прокурора протягом 24 год.;

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

7) провадити гласні й негласні оперативні заходи в порядку, визначеному Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність»;

8) здійснювати співпрацю з громадянами України та іншими особами, в тому числі на договірних засадах, дотримуючись при цьому умов добровільності й конфіденційності цих відносин;

9) користуватися на договірних засадах службовими приміщеннями підприємств, установ, організацій, військових частин, а також жилими й іншими приміщеннями громадян;

10) направляти військовослужбовців Служби безпеки України для роботи на штатних посадах в інших установах, підприємствах та організаціях на період виконання конкретних завдань в інтересах розвідки, контррозвідки, боротьби з корупцією й організованою злочинною діяльністю; в окремих випадках у порядку, визначеному колегією Служби безпеки України, допускається направлення на роботу таких військовослужбовців в установи, підприємства й організації за ініціативою їх керівників;

11) в інтересах розвідки, контррозвідки й оперативно-розшукової діяльності створювати інформаційні системи й вести оперативний облік в обсязі й по-

рядку, що визначаються завданнями, покладеними на Службу безпеки України цим Законом;

12) морально й матеріально заохочувати співробітників Служби безпеки України та інших осіб за заслуги в забезпеченні державної безпеки; представляти їх у встановленому порядку до державних нагород;

13) позачергово придбавати квитки на всі види транспорту незалежно від наявності місць і поселятися в готелях при пред'явленні посвідчення про відрядження;

14) користуватися безплатним проїздом усіма видами транспорту міського пасажирського (крім таксі), залізничного й водного приміського сполучення, в автобусах приміських маршрутів, а також попутним транспортом;

15) відповідно до чинного законодавства в разі наявності небезпеки для життя і здоров'я видавати особам, взятим під захист, зброю, спеціальні засоби індивідуального захисту та сповіщення про небезпеку.

Наявні проблеми, завдання й повноваження розвідувальних, контррозвідувальних і спецпідрозділів по боротьбі з корупцією й організованою злочинністю СБ України були додатково врегульовані Законами України «Про організаційно-правові основи боротьби з організо-

ваною злочинністю» (1993 р.) [2, с. 260-277], «Про розвідувальні органи України» (2001 р.) [3, с. 93-109], «Про контррозвідувальну діяльність» (2002 р.) [2, с. 229-237] та ін.

Отже, чітке визначення компетенції й повноважень головних суб'єктів забезпечення державної безпеки України від глобальних викликів і загроз, яке має отримати відповідне закріплення на законодавчому рівні, сприятиме оптимізації системи забезпечення державної

безпеки, формуванню завдань, функцій і повноважень її органів відповідно до вимог побудови соціальної, демократичної і правової Української держави. Вважаємо, що ця проблема має розглядатись у контексті реалізації реформування судової системи України й Концепції реформування СБ України, а також низки інших законодавчих актів з питань національної й державної безпеки. Але це є завданням наступних публікацій автора.

Список літератури: 1. Деятельность спецслужб и демократический контроль: профессиональный взгляд // Бюл. № 3. – Женева / Киев: Geneva centre the democratic control of armed forces (DCAF). – 2005. – С. 25. 2. Оперативно-розшукова діяльність: Нормативно-правове регулювання / Ю.Я. Кондратьев, О.М. Джужа, Д.Й. Никифорчук, В.В. Матвійчук. – К.: КНТ, 2005. – 552 с. 3. Правові основи боротьби з тероризмом: Зб. документів. – К.: СБ України, 2006. – 519 с.

**СЛУЖБА БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ – СПЕЦИАЛЬНО
УПОЛНОМОЧЕННЫЙ ОРГАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ
ПО ВОПРОСАМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**
Сазонов В.В.

Статья посвящена исследованию концептуальных подходов к определению роли и места Службы безопасности Украины в системе сектора безопасности, по результатам которого определяются её правовой статус, задачи, полномочия и компетенция.

Ключевые слова: государственная безопасность, служба безопасности, обеспечение государственной безопасности.

**SECURITY SERVICE OF UKRAINE IS THE SPECIALLY
AUTHORIZED PUBLIC AUTHORITY ON THE QUESTIONS
OF PROVIDING OF STATE SECURITY**
Sazonov V.V.

The article is devoted to research of conceptual approaches to determination of role and place of security Service of Ukraine in the system of sector of safety, which its legal status, tasks, plenary powers and jurisdiction, concerns on results.

Key words: state security, security service, providing of state security.

Надійшла до редакції 22.06. 2011 р.